

Kuopion kulttuuripalvelukeskus

Kuopion Kulttuuripolku
YMPÄRISTÖPOLKU

KAISLASTENLAHDEN KOULUN KULTTUURIYMPÄRISTÖPOLKU

Minna Halonen

Sisällys

1. OPETTAJALLE.....	3
2. KAISLASTENLAHDEN KULTTUURIYMPÄRISTÖ.....	6
2.0 Kaislastenlahden kulttuuriympäristö	6
2.1 Historiaa ja kuvailua	7
2.2 Haminalahden kulttuurimaisema	13
2.3 Sanasto ja hakusanoja.....	15
3. ASTU KULTTUURIPOLULLE	17
3.1 Valmistele ja käytä aisteja	17
4. AJAN KERROKSET	19
4.1 Taustoita	19
4.2 Tunnista muutokset.....	24
5. ARKKITEHTONINEN TILA.....	25
5.1 Lue ja tallenna ympäristöäsi	25
5.2 Tehtävä rakennustutkijana.....	28
6. MATERIAALIMAAILMA	29
6.1 Huomaa yksityiskohdat ja esteettisyys	29
7. TEE KOHDE TUTUKSI.....	30
7.1 Arvosta ympäristöäsi	30
7.2 Valmista kokonaiselämys.....	30

8. KIRJALLISUUS JA LÄHTEET	32
9. LIITE 1.....	33

1. Opettajalle

Ympäristöpolku-kokonaisuus voidaan sisällyttää 5. lk:n historian, maantiedon, äidinkielen, matematiikan ja kuvataiteen opetukseen. Kokonaisuuden tavoitteena on tarkastella omaa elinympäristöä itse havainnoiden, tutkien ja kokeillen kokonaisvaltaisesti eri lähtökohdista eri oppiaineissa.

Ympäristöpolku-materiaalia voidaan hyödyntää myös muilla luokka-asteilla sitä soveltaen ja muunnellen.

SISÄLTÖ:

- kotiseudun ja oman elinympäristön historia
- muistelujen, kirjoitusten, kuvien ja rakennetun ympäristön merkityksien tulkitseminen
- kulttuuriympäristö-käsitteeseen tutustuminen oman toiminnan kautta
- ympäristön muutosten huomioiminen
- tekstin tuottaminen, suullinen ilmaisu
- kuvataiteessa erilaisten materiaalien yhdistäminen, kierrätysmateriaalit
- karttojen tulkitseminen
- geometria, arviointi

LISÄARVO OPETUKSELLE

Lähiympäristö tarkoittaa sitä aluetta, jossa ihminen liikkuu ja elää päivittäin. Se muuttuu ihmiselle ajan myötä niin itsestään selväksi, ettei sen erityispiirteitä enää erota. Rakennettu ympäristö on pitkäikäistä ja se on näkyvä osa koko kulttuuriperintöä. Kulttuuriympäristössä näkyy ajallinen kerroksellisuus aikaan sidottuine arvoineen ja tuon ajallisen jatkumon ymmärtäminen auttaa meitä näkemään itsemme osana suurta kulttuuriperintöä.

Lähiympäristön tunteminen lisää turvallisuuden ja tuttuuden tunnetta sekä kasvattaa yhteenkuuluvuutta ihmisen ja ympäristön välillä. Yhteenkuuluvuus lisää vastuullisuutta ja halua huolehtia yhteisestä ympäristöstä. Kotiseutu näyttäytyy arvokkaana ja tärkeänä paikkana ja asiana ihmisen elämässä.

Ympäristöpolun havainnointi- ja tutkimistehtävillä pyritään lisäämään oppilaiden kykyä nähdä ja katsoa omaa lähiympäristöään ja sen erityispiirteitä sekä hahmottaa ympäristön ajallinen kerroksellisuus. *”Täällä on asunut ihmisiä myös ennen minua.”* Tavoitteena on kasvattaa oppilaiden arvostusta lähiympäristöään kohtaan ja tukea vuorovaikutussuhteen syntymistä oppilaan ja ympäristön välille.

1. Opettajalle

TEHTÄVÄT

Opettaja voi valikoida tehtävistä omalle luokalleen sopivimmat ja yhdistellä niitä myös muuhun opetukseen. Oppilaita kannustetaan omaan havainnointiin, pohdiskeluun, tutkimiseen ja kriittiseen ajatteluun. Oikeaa tai väärää ajatusta, vastausta tai tuotosta ei ole!

Kulttuuriympäristön käsittely kannattaa aloittaa virittäytymistehtävien avulla, jotka johdattelevat oppilaat aihealueeseen. Niissä tarkastellaan kulttuuriympäristöä aistien ja tunteiden avulla. Virittäytymistehtävät herkistävät ja motivoivat sekä oppilaat että opettajan uuteen asiaan. Niiden tavoitteena on antaa käsiteltävästä aiheesta omakohtainen tunnekokemus ja elämys ja tukea tiedon omaksumista. Aisti- ja tunnetehtävät helpottavat ympäristön arviointia, jäsentämistä ja niiden avulla voidaan kokea tuttu ympäristö uudella tavalla.

Draamaleikki on myös eräänlainen virittäytymistehtävä kulttuuriympäristöaiheeseen, mutta metodia voidaan käyttää myös syventämään aikaisemmin opittua tietoa. Draaman avulla voidaan tuoda esille tunnepitoisia asioita ja käsitellä vaikeampia merkityksiä ja ajatuksia.

Rakentelu- ja suunnittelutehtävät sekä karttatehtävät kehittävät ja tukevat oppilaan avaruudellista hahmottamista. Hahmottaminen myös auttaa oivaltamaan ympäristön ja ihmisen mittasuhteita. Rakennuksen tutkiminen auttaa kiinnittämään huomiota rakennettuun ympäristöön yleisesti ja tulkitsemaan siihen liittyviä merkityksiä.

Tehtävät, jotka liittyvät olemassa olevien asioiden arvioimiseen, kritiikkiin ja uusien ehdotusten suunnitteluun kehittävät oppilaan kykyä vaikuttaa omaan ympäristöönsä. Oppilaalla on mahdollisuus arvioida ja arvottaa ympäristöään ja näin jättää oma jalanjälkensä kulttuuriympäristöön seuraavien sukupolvien arvioitavaksi.

Elämyksellistä polkua omaan kulttuuriympäristöön!

1. Opettajalle

KÄSITTEITÄ

Rakennettu kulttuuriympäristö

Rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, pihoista, puistoista sekä muista rakenteista (kuten esim. kadut, sillat, kanavat).

Rakennusperintö tarkoittaa samaa kuin rakennettu kulttuuriympäristö, joskus sanaa käytetään tarkoittaen erityisesti vanhoja rakennuksia.

Kulttuuriympäristö tarkoittaa laajasti ottaen kaikkea maisemaa, jossa ihmisen toiminta tavalla tai toisella näkyy. Erityisesti seudun historiasta kertova maisema on kulttuurimaisemaa (esim. maatila ympäröivine peltoineen, haka- ja laidunmaat, historialliset kasarmialueet, venevalkamat tms.)

Arvokas kulttuuriympäristö

Rakennelma tai alue, joka kertoo ihmisten elintavoista, arvoista sekä maisemanmuokkauksesta eri aikakausina (esim. esihistoriallinen muinaishauta tai linnavuori, perinteinen kirkonkylämaisema, teollistumisen aikakauden tehdasmiljöö). Erityisen arvokasta ympäristöä on paikkakunnalle tyypillisestä elämäntavasta kertova maisema, jollaisia ei muualla Suomessa ole säilynyt monia.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

2.0 KAISLASTENLAHDEN KULTTUURIYMPÄRISTÖ

Kaislastenlahden koulun kulttuuripolku rajautuu koulun ja kyläkeskustan ympäristöön sekä retkikohteisiin länsirannan kylillä. Polun päätteinä koululta lähdetessä voivat olla retkisuunnasta riippuen Haminalahti, Suovu-Palonen tai jopa Karttulan Syväniemi.

Kaislastenlahtea lähestytään Länsirannantietä etelästä tai pohjoisesta. Matkalle mahtuu monta suojaisaa lahtea suunnasta riippuen: Mustalahti, Haminalahti, Vanhalahti, Kaislastenlahti, Ryönänlahti, Tomperinlahti, Suovunlahti, Lamperinlahti, Lintulanlahti ja Hirvilähti. Kun tutkii kartalta länsirannan kyliä, voi todeta: ei lahtea ilman niemeä tai niemennokkaa. Myös lukuisat saaret lahtien suulla luovat vaihtelua Kallavedelle avautuvaan järvimaisemaan.

Länsirannan kyläkeskustat ja vanhimmat tilat sijoittuvat lahtien läheisyyteen. Kylät ja tilat peltoineen avautuvat Kallavedelle. Ensi näkemältä ne kääntävät ikään kuin selkensä metsämaille erämaahan. Järvi on ollut perinteinen elannon antaja ja kulkureitti, jonne ihmisten katse vieläkin suuntaa luonnostaan. Lisäksi järven mikroilmasto suojaa sen läheisyydessä olevia peltoalueita hallalta, antamalla lämpöä maan ollessa vielä kylmä.

Kylien takamailla olevat metsät eivät ole kuitenkaan jääneet koskemattomiksi. Kaislastenlahdelta alkava vanha erämaa-alue on turvannut kyläläisten selustan. Metsät ovat tarjonneet työtä ja elantoa satojen vuosien ajan ensin kaskimailta ja sen jälkeen puusavotoilta. Metsästä ja järvestä jalostetut teollisuuden tuotteet: sahatavara ja takkirauta toivat kylille vaurautta, koulut, kaupat, seurantalot ja joskus kirkonkin, kuten Syväniemellä.

Kaislastenlahden ja länsirannan seudulla on säilynyt sille ominaista asutusta tienvarsilla, niemissä ja lahdissa sekä useita maaseudun perinnerakennuksia. Perinteisten kantatilojen joukossa erottuvat tienvarsien läheisyyteen keskittyvä uudempi täydennysrakentaminen ja rannoille syntynyt kesämökkiasutus. Oikaistu ja hyväkuntoinen Länsirannantie vetää väkeä kaupungista maaseudulle asumaan ja viihtymään.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

2.1 HISTORIAA JA KUVAILUA

Kaislastenlahti alkoi muodostua n. 5000 vuotta sitten muinaisen Suursaimaan vedenpinnan laskettua. Jääkauden jälkeen jatkunut maan kohoaminen muutti vesistöjä, vesien lasku-uomia ja järviäntaiden korkeutta. Kaislastenlahti on kuroutunut tällaisten muutosten aikana. Kaislasen pikkujärvi kuului alkujaan lahteen, mutta kuroutui myöhemmin. Länsirannan kylien Haminalahti – Kaislastenlahti alueilla oli jo tuhansia vuosia sitten vuoden pyyntikiertoon liittyvää tilapäistä asutusta. Ihmiset rakensivat ensin kotia ja laavuja sekä maasaunoja. Rakennuspuut löytyivät läheltä, vedenpinnan laskettua nopeaan kasvuun lähteneistä havu-puumetsistä. Kivikauden aikaisia löytöjä Kaislastenlahden alueelta on tehty Anttilan tilan pellolta, Piskunniemestä ja Joutenjärveltä Airaksisen pellosta.

Pohjois-Savon metsissä liikkui ensin lappalaisia ja myöhemmin eri heimojen eränkävijöitä: Keskiajan alussa Hämeen ja sen jälkeen Muinais-Karjalan heimot. Metsästys ja kalastus olivat tärkeitä elinkeinoja eräkaudella. Metsälle tai kalaan lähdettäessä mukaan otettiin vain välttämätön: kirves, tuluskivet, pata, jousi nuolineen, keihäs ja kenties pyyntiverkko tai kalakoukku. Ruoka pyydystettiin tuoreena matkalta. Veneet kehittyivät kevyiksi ja sulaviksi soutaa, laskea kosket, virrat ja kapeikot sekä vetää taipaleiden yli. Kiinteämpi asutus syntyi eräsijojen myötä suojaisiin ja kalaisiin lahtiin. Haminalahdessa oli mahdollinen erämiesten kaupankäyntipaikka, eräasema ja, tähän viittaa nimi hamina, eli satama. Haminalahden viikinkiajan rautakautinen korulöytö 1100-luvulta on harvinainen Pohjois - Savossa. Rautakautinen pysyvämpi asutuskeskus Savossa sijaitsi Savilahden Tuukkalan (Mikkelin alue) muinaiskylässä. Haminalahden löytö todistaa, miten erämaissa liikkuvat ihmiset kuljettivat kulttuurivaikutteita kaupankäynnin ohella. Korut saattoivat päätyä Haminalahteen eränkävijöiden kauppatarvikkeina tai eräsijoja hoitaneiden emäntien mukana.

Haminalahden tienoilla oli 1400-luvun lopulla kaksi eräsijaa, jotka kuuluivat Rantasalmen ja Joroisten taloille. 1500-luvulla eräsijoille syntyi jo uudisasutusta. Paikoilleen asettuneet erämiehet rakensivat seudulle ”uudistalot” eli savupirttinsä. Vesireitti oli tuolloin vilkas kulkuväylä länsirannan kylien välillä. Eräiteitäkin kulki talojen kautta aina kauemmaksi erämaahan. Nimet Kaislastenlahti ja Haminalahti olivat 1500-luvulla jo käytössä, vaikka kyliä ne eivät vielä olleet. Eräkauden lopulla kalastus oli edelleen tärkeä elinkeino. Mutta pikkujärviä kaskenpoltto yleistyi. Pohjois-Savon parhaita kaskimaita oli mm. Haminalahden mäkisillä rinteillä. Haminalahtelaiset olivatkin sitkeitä kaskenpolttajia, sillä viimeiset kasket poltettiin vielä 1920-luvulla.

Kaislastenlahdesta sanotaan alkaneen metsäiset takamaat, Haminalahden jakokunnan (verotuskunnan) vanhojen kantatalojen yhteismetsät. Kaislastenlahtelaiset olivat erämaan metsäkansaa, jonka elantona olivat pitkään kalastus, metsästys, kaskiruis ja -nauris. Vuoden 1664 maakirjassa (verollepanon ensimmäinen säilynyt asiakirja) mainitaan Kaislastenlahdessa olleen 1 Lapveteläisten talo, kantatalo Aatula, joka tuolloin kuului Haminalahden kylään. Lapveteläisten yhdelle sukuhaaralle annettiin nimi Mömmölä, joka tilajakojen myötä tuli myös paikannimeksi – Mömmölänlahti, eli nykyinen Kaislastenlahti. 1600-luvun lopulla asuinpaikat länsirannalla saivat jo kyläluonteensa. Talot numeroitiin kylien mukaan, jotta niitä voitiin tunnistaa ja verottaa. Karjan kasvattaminen ja heinän teko niityiltä alkoivat pääosin 1700-luvulla. Tilojen ympäristöön, metsiin ja erämaiden reunamille, syntyi myös joitain kantataloille kuuluvia torppia.

Maanviljelyssä ja karjanhoidossa seudun edelläkävijänä oli Haminalahden Hovi. Kartanon esimerkkiä seurattiin laajalti. Kaislastenlahteen ei kuitenkaan raivattu laajoja peltoaukeita viljelyyn. Sen sijaan metsätalouden merkitys kasvoi 1800-luvun lopulla ja maata siirtyi puuta-varayhtiöiden hallintaan. Tähän vaikuttivat Karttulan Syvänniemen ja läheisen Suovun met-

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

säalueen puutavarateollisuus. Kaislastenlahden seudulle oli ominaista: metsätyöt eli savotat, puutavaran sahaus, laivanrakennus ja laivaliikenne. Liikenne ja teiden risteys muovasivat kyläkeskustan muodon. Liikkuvat metsätyömiehet, sahojen ja ruukin työväki loivat yhteisön, joka oli koko ajan liikkeessä. Elämä seudulla oli välillä levotonta ja villiä.

Suovu-Palosen metsien keskellä joki ja järvet muodostivat puutavaran uittoväylän, jota pitkin puuta kuljetettiin korkean veden aikaan. Koski ja virtapaikat antoivat vesivoimaa myllyille ja sahoille. Lahdet satamineen olivat puutavaran lastaus- ja varastointipaikkoina. Yhteisön asutus keskittyi metsäsavotoille, sahojen ja myllyjen läheisyyteen sekä järven lahtiin. Kallavesi tarjosi teollisuuden ja maatalouden tuotteille sekä asukkaille hyvän kuljetusväylän Kuopioon, eteläiselle Saimaalle ja aina Venäjälle Pietariin asti. 1800-luvulla perustettiin useita laivavarustamoita höyrylaivaliikenteen avaamiseksi. Höyrylaivat yleistyivät 1880-luvulla. Puutavaran kuljetuksessa käytettiin Saimaalla tuolloin jo höyryhinaajia. 1900-luvun alkupuoli oli höyrylaivojen kulta-aikaa. Kaislastenlahden satamasta matkattiin Laivaniemestä höyrylaivoilla Kuopioon. Laiturissa kävivät mm. Kalervo, Länsi-Kuopio ja Kallavesi. Höyrylaivojen käyttö loppui toisen maailmansodan jälkeen ja autoliikenne yleistyi 1950-luvulta alkaen.

Alueen päätiestö oli ja on edelleen: Länsirannantie, Annikintie Kaislastenlahdesta Karttulaan ja Kaislastenlahdentie Rytkyllä. Annikintiellä rahdattiin 1900-luvun vaihteessa edestakaisin teollisuuden raaka-aineita ja tuotteita. Puuta ja järvimalmia kuljetettiin Mömmölänlahdelta Karttulaan; sahatavaraa ja takkirautaa Karttulasta Mömmölänlahteen. Annikintien linjalla oli silloin jo perinteitä. 1860-luvulla Syväniemen tehtailijat rakensivat rautatielinjan Karttulasta Mämmölänlahden satamaan ja myöhemmin sen viereen Annikintien. Suovu-Palosen seudun metsätiet sen sijaan muodostuivat savotan talvi- ja kesäteistä. Kuopiosta Karttulaan ja länsirannan kyliin johtanut maantie oli alkujaan polku- ja myöhemmin kärrytielinja. Haminalahden kohdalla tie mutkitteli

Mustamäen ylittäen ja kyläkeskustan halki. Tietä kuljettiin jalan ja hevosella. 1800-luvun lopulla vanha väylä korjattiin leventämällä sitä erityisesti Haminalahden kestikievarin kohdalla. Länsirannan tietä uudistettiin vasta 1950-luvun lopulla, jolloin mutkia oikaistiin ja tie päällystettiin asfaltilla. Autoliikenne on vaatinut myöhemminkin teiden oikaisua, leventämistä ja kallioleikkauksia. Haminalahden rantatie on uudistettu viimeksi 1990-luvun alussa.

Kyliä sivistystoimesta vastasi alkujaan kirkko, joka järjesti lukkar- ja kiertokouluja länsirannan taloissa. 1800-luvun lopulla kehittyi Suomessa kansakoululaitos. Suovunlahden sahayhteisö oli edelläkävijä, sillä sahan johto perusti lapsille jo 1870-luvulla yksityisen kansakoulun. Mutta sahan lopetettua vuonna 1885, kylän lasten koulu jatkui kiertokouluna. Myöhemmin alueen lasten lähikoulu oli mm. Haminalahdenkoulu. 1800-luvun lopulla länsirannan kylät kinastelivat perustettavista koulupiireistä ja koulupaikoista. Koulu oli merkittävä edistysaskel kylälle ja jokainen kylä olisi halunnut omansa. Haminalahden koulu rakennettiin vuonna 1888 ja Kaislastenlahden koulu vuonna 1910. Länsirannan ensimmäisillä kouluilla on tapahtumarikas historia. Monen koulun hirret hankittiin toisesta kylästä tai saatiin lahjoituksena. Hirret siirrettiin ja koottiin talkootyönä. 1900-luvun vaihteessa syntyivät myös erilaiset kansansivistys- ja -kulttuurityötä tekevät seurakuntat, yhdistykset, työväen- ja kansanliikkeet, kuten nuorisoseura. Kaislastenlahdessa ei ollut seurantalaa, vaan iltamia ja muita tapahtumia pidettiin koululla tai käytiin Haminalahden seurantalolla. Koulu, seurantalo ja kauppa olivat kylän tärkeimmät julkiset rakennukset. Opettaja, pappi, kauppias ja sahan- tai tehtaanjohtaja olivat tärkeitä sekä kunnioitettuja auktoriteetteja.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

A.

B.

C.

D.

KAISLASTENLAHDEN KYLÄMAISEMASSA kiinnittävät huomiota Länsirannan- ja Annikintien risteysalue, koulun pihapiiri ja kyläkeskustan peltomaisema.

A) Kaislastenlahden kyläkeskustan perinteinen viljelymaisema ja lahden rannalla oleva Aatulan kantatalo. Peltojen keskellä laskee Makkarapuro Kaislastenlahteen. Kaukonäkymässä Kallaveden suuntaan häämöttää Piskunniemi.

B) Risteysalueelta Annikintie, vanha ”Viittatie”, jatkuu Laivaniemeen. Tiellä on nähtävissä sen kapea ja mutkainen linjaus. Tien päässä satamassa on uimaranta ja kylälaisten veneet. Risteyksestä eroaa myös vanha länsirannan kylien maantie, jonka linjaus yhtyy matkan päästä uuteen leveään maantiehen.

C) Annikintie kulkee Länsirannantien ali kyläkoululle ja kohti Karttulaa. Maantie hallitsee risteysalueen maisemaa. Pyörätiet levantävät liikenneväylää, mutta samalla ne takaavat turvallisen koulutien. Annikintiellä lähellä Kaislastenlahden kyläkeskustaa on tiheämpää asutusta, joka harvenee metsätaipaleilla kohti Karttulaa.

D) Kaislastenlahden koulu ja opettajan asunto rakennettiin vuonna 1963 vanhan kansakoulun paikalle. Koulurakennus on matala, pitkä ja satulakattoinen. Ikkunat, ovet, katto ja vuoraus on uusittu. Pihapiirissä on hirsinen saunarakennus ja kaivo, jotka kertovat vielä paikan vanhemmasta historiasta.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

E.

F.

KARTTULAN SYVÄNIMEN KYLÄKESKUSTAN maisemassa voi tunnistaa vanhan ja vauraan tehdasyhteisön sekä tehtaiden maamerkit – piiput ja tornit.

E) Syväniemen kirkko on maamerkki, joka havahduttaa matkaajat koollaan. Kirkko valmistui vuonna 1925 ja sen suunnitteli arkkitehti J. V. Strömberg. Tyyliinsä se on pelkistetty 1920-luvun uusklassismin tavan mukaan. Pohja on pitkäkirkko-mallia. Keskelle erämaita rakennettu kirkko on vanhan tehdasyhteisön perintö. Kirkko kertoo 1900-luvun vaihteen vauraasta ajasta, jolloin kylällä toimi rullatehdas, höyrysaha ja rautaruukki.

F) Sourun ruukista muistuttaa höyryvoima-aseman piippu, tehtaan kivijalka, koneiden kiinnikkeet, masuunin pohjaosa ja työväen asuinrakennusten kivijalat. Piippu on rakennettu punatiilestä ja koristeltu muototiilin, mikä kertoo että piippu oli tärkeä tehdasyhteisön symboli. Ruukin ympäristöön rakentui lähes 600 asukkaan ruukkikylä. Työmiehiä muutti tehtaallesi aina Pohjanmaalta asti. Ruukki toimi vuosina 1868 - 1908 ja oli aikoinaan Suomen kolmanneksi suurin.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

G.

H.

I.

SUOVU-PALOSEN JOKISUU JA VIRTAPAIKKA kiinnittävät huomion alueen savottahistoriaan sekä metsäluontoon. Arvokkaita kohteita ovat savotanaikaiset jäänteet maastossa, Sahin myllykosken ympäristö sekä Suovunjärvestä lahteen laskeva vanhan myllyn paikka.

G) Suovunjärveltä lahdelle laskeva koski oli 1800-luvun lopulla höyrysahan ja -myllyn paikka. Kosken reunoilla on siitä paikoin nostettuja ja perattuja joen pohjakiviä.

H) Virran suusta vedet laskevat nyt jo rehevään ja ruokoa kasvavaan Suovunlahteen. Lahti jatkuu pitkänä kohti Kallavettä. Taustalla kaukonäkymissä hämmöttävät Suovunniemi, Pieniniemi ja Käränkäniemi.

I) Virran suulle on rakennettu kota ja Suovu-Palosen alueesta kertova info-piste retkeilijöille. Opastaulut kertovat alueen asuttamisesta, metsätöistä ja teollisuudesta. Taustalla näkyy vanha Hoviniemen alue, jossa sijaitsi sahan patruunan asunto. Asunto oli parhaalla paikalla, liikenteen ja teollisen toiminnan keskipisteessä.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

J.

K.

L.

M.

HAMINALAHDEN KYLÄN historiaa on nähtävissä Hovin lisäksi Länsirannantien varressa seurantalolla, vanhan kansakoulun pihapiirissä (kaupungin kurssi- ja leirikeskus), Hiekkalan tilan ympäristössä ja Wright-kulttuuripolulla.

J) Nuorisoseurantalolta avautuvat kaukonäkymät kyläkeskustaan, yli vanhojen peltojen Mustamäelle ja Suopeltovuorelle. Kylätien mutkainen vanha linjaus on säilytetty Länsirannantien parannuksissa. Seurantalona oli 1910-luvulla Heimolan talo. 1930-luvulla talon hirret siirrettiin nykyiselle paikalle ja se rakennettiin Antti Koposen piirustusten mukaan.

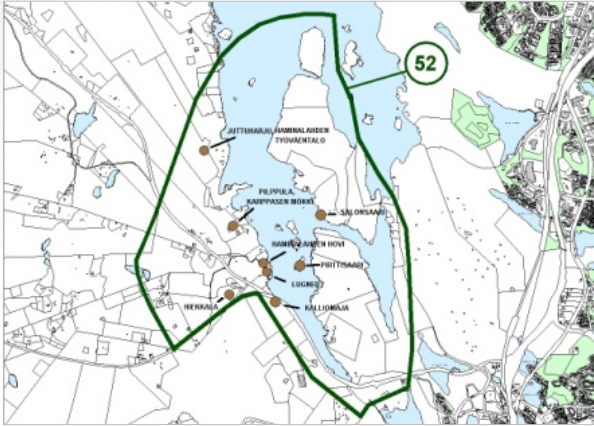
K) Haminalahden vanhasta kansakoulusta kertovat koulurakennuksen sammaloitunut kivijalka ja pihapiirin maakellari. Kellaria varjostavat ja suojaavat vieläkin vanhat männyt. Puut paljastavat jo kaukaa paikan iän.

L) Hiekkalan tilan tiilinen päärakennus ja navetta ovat vanhan ja vauraan kantatalon merkki. Runsas tiilenkäyttö kertoo, että kylällä on ollut tiiltä rakennusmateriaaliksi omasta takaa. Hiekkalan tilalla toimi Haminalahden tiilitehdas 1900-luvun alussa. Kyläkeskusjoen varressa oli savihauta, josta saatiin tiilien raaka-ainetta. Tiiliä vietiin myös Kuopion kaupunkiin rakennuksille.

M) Wrightpolulla on koettavissa monenlaista luonnontilaa: metsäaukioita, polkulinjoja, kallioseinämiä ja luola. Polulla, joka alkaa leirikeskukselta, esitellään opastauluin Haminalahden historiaa varhaiselta keskiajalta 1900-luvun puoliväliin. Polulla näkee ja kuulee myös uuden rantatien ja risteysalueen vaikutuksen Hovin maaseutumaiseen.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

Kuvat: Tarja Martikainen, Kuopion tekninen virasto / kaavoitusosasto / Lentokuva Vallas OY / Hannu Vallas, Pilvi Vanamo, Irja Huttunen

2.2 HAMINALAHDEN KULTTUURIMAISEMA

KUVAUS

Haminalahti on yksi harvoista pohjoissavolaisista kartanoympäristöistä. Erityisesti nämä tienoot ovat tulleet tunnetuksi von Wrightin taiteilijaveljesten maalauksista. Myöhemmin alueella on vaikuttanut lintumaalari Matti Karppanen. Alue on säilynyt sekä luonnonmaisemiltaan (A) että kulttuurimaisemiltaan eheänä. Haminalahden tänä päivänäkin näkyvät maisemat ovat tunnistettavissa useista von Wrightien ja Matti Karppasen maalauksista.

Haminalahden kulttuurihistoria ulottuu korulöytöineen esihistorialliseen aikaan saakka. Keskiajalla lahden länsirannalla oli kaksi eräsijaa, jotka muuttuivat myöhemmin asutuksi

A.

B.

C.

D.

taloiksi. Haminalahti kuului 1700-luvulla Tawastin suvulle, mutta siirtyi sitten avioliiton kautta von Wrighteille. Haminalahdessa ovat syntyneet tunnetut taiteilijaveljekset Magnus, Wilhelm ja Ferdinand von Wright, jotka nostivat 1800-luvulla kotiseutuaan esittäville taideteoksilla Haminalahden maisemat koko Suomenkansan tietoisuuteen.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

E.

F.

Haminalahden kulttuurimaiseman muodostavat kartanon maanviljelysmaisema, kartanon päärakennus talousrakennuksineen (B, C), *Lugnet* (D) ja *Kalliomaja*. Haminalahden kulttuurimaisemaa täydentää Suopellonmäki (esiintyy useissa von Wrightien maalauksissa) sekä *Salonsaari* ja *Pirttisaari huviloineen* sekä *Matti Karppasen mökki ja saari*. Tärkeä osa kulttuurimaisemaa on Haminalahden kylämaisema, jonka muodostavat peltoaukeat (E, F) yhdessä mutkittelevat kylätien kanssa (F, G) ja tien varrelle sijoittuvat rakennukset.

Haminalahden kartanon (B) empiretyylinen päärakennus on pystytetty vuosina 1848-1850 Magnus von Wrightin piirustusten mukaan. Kartanon puistoa varten on Bengt Schalin tehnyt suunnitelman 1900-luvun alussa. Haminalahden kartanosta käytetään nimitystä Haminalahden hovi.

Vanhan Haminalahden hovin paikalle rakennutti Ferdinand von Wright vuonna 1863 huvila *Lugnetin* (D), jonka hän siirsi Hiltulanlahden sotilasvirkatalosta. Lugnetissa Ferdinand von Wright asui ja maalasi vuosina 1863-1885.

Haminalahti siirtyi vuonna 1910 Heikki Peuran omistukseen. Ennen myyntiä Adolf von Wright erotti tilasta Salonsaaren, jonne hän rakennutti vuonna 1911 arkkitehti Einar Sjöströ-

G.

H.

min suunnitteleman jugendtyylisen asuinrakennuksen. Salonsaarella sijaitsee myös Kirkkokallio, jonka kallioista on louhittu kiveä Kuopion tuomiokirkon rakentamiseen.

Wrightiläisen työväenliikkeen perustaja Viktor Julius von Wright puolestaan rakennutti Hovin edustalla olevaan *Pirttisaareen* (H) vuonna 1911 kesähuvilan rakennusmestari K. F. Anderssonin piirustuksilla.

Haminalahden kulttuurimaisemaan kuuluu myös lintumaalari *Matti Karppasen mökki ja keinotekoinen saari*, jonne hän istutti erikoisia puulajeja. Maalari Matti Karppanen oli taiteilija Ferdinand von Wrightin oppilaana Haminalahden hovissa ja muutti Wrightien mailla sijainneeseen mökkiin vuonna 1904.

Haminalahden kulttuurimaisemiin on mahdollista tutustua von Wrightien kulttuuripolun kiertämällä. Kulttuuripolku valmistui vuonna 2006 ja polun näköalapaikoilta (a) avautuvat maisemat kartanomiljööseen, Haminavuoreen ja Salonsaareen.

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

2.3 SANASTO JA HAKUSANOJA

Arkkitehtuuri, rakennustaide

tilan, muotojen, värien, materiaalien ja massan taidetta, käytännössä jokin rakentamisesta syntynyt rakennus, joka edustaa tiettyä tyyliä tai rakennusperinnettä, sitä voi tutkia, aistia ja kokea.

Arvokas/merkittävä kulttuurihistoriallinen kohde

kulttuuriympäristössä tutkittu (inventoitu), suojeltu ja hoidettu kohde, joka on luokiteltu valtakunnallisesti, maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaaksi. Kohteen tyypillisyyttä, ikää, harvinaisuutta, kerroksisuutta, kertovuutta ja omaleimaisuutta arvostetaan.

Aumakatto

katon malli, jossa myös katon päädyissä on viettävät lappeet

Eräsija

eräkaudella kylien ja talojen usein kaukaiset erämaat olivat eränkäynnin reviiriä; reviirin merkkeinä olivat tilapäisasumukset ”eräsijat” esim. maasaunat ja kodat; eräsijan reviirillä oli lisäksi rajakiviä, pilkkoja puissa, pyyntikuoppia ja muita ansoja omistuksen merkkeinä.

Esihistoria

Suomessa 8400 eaa. -1300 jaa. on aika, jolta ei ole kirjallista lähdemateriaalia: kivi-, pronssi- ja rautakausi.

Historiallinen aika ja uusi aika

aika, jolta Suomessa on kirjallista lähdemateriaalia; keskiaika 1200 - 1520 -lukuilla; Uuden

ajan murros renessanssi, uskonpuhdistuksen ja valistuksen aika; Ranskan vallankumouksen ja vapauden aatteen vaikutukset 1700-luvun lopulla.

Kaski ja kaskiviljely

ennen peltoviljelyä vallalla ollut maanviljelytekniikka, jota käytettiin metsäisillä alueilla; kaskettaessa metsämaan puut hakataan ja poltetaan jolloin puuston luovuttama tuhka lannoittaa maaperää ja maaperän ravinteet muuttuvat viljelyyn sopiviksi; Pohjois-Savossa on kaskettu vielä paikoin 1900-luvun alussa.

Historiallinen kerroksisuus

Alueen tai kohteen ominaispiirteet, eri aikakausien rakenteita, materiaaleja, tyylipiirteitä jotka ilmentävät rakentamisen ja käytön historiaa (jatkuvuutta); arvoperuste, jolla osoitetaan kohteen omaavan useita historiallisia kerroksia – ihmisen jättämiä jälkiä, joita voidaan tutkia sekä tallentaa.

Kulttuuriperintö

ympäristöstä löytyvät inhimillisen toiminnan jäljet, sisältää tietoa ihmisten elämästä ja toimista sekä taitojen kehityksestä. Perintö voi olla käsitteellistä, kuten uskomus, arvo tai toimintatapa.

Kulttuuriympäristö

ihmisen muokkaama ympäristö, muinaisjäännökset, rakennukset, tiet, puistot ja maatalousmaisema (viljely ja perinnemaisema).

2. Kaislastenlahden kulttuuriympäristö

Kulttuurihistoriallinen inventointi

on järjestelmällistä tiedon hankintaa ja tallentamista: maisemasta, rakennetusta ympäristöstä, muinaisjäännöksistä ja biologisesta kulttuuriperinnöstä. Hyvin tehty inventointi tiivistää tarkastellun kohteen kulttuurihistorialliset ominaispiirteet ja merkityksen sekä antaa tietoa ympäristön hoidosta ja suojelusta paikallisille asukkaille.

Muinaisesine

yli 100 vuotta vanha esine, jonka omistajaa ei tunneta ja joka on yhteistä kulttuuriomaisuutta, löytöpaikka tulee ilmoittaa maakuntamuseoon tai Museovirastoon.

Muinaisjäännös

ympäristössä säilyneitä ihmistoiminnan jälkiä 10 000 vuoden ajalta; asuinpaikkoja, tulisi-joja, hautoja ja kalmistoja, uhri- ja rituaalipaikkoja, kalliomaalauksia, linnoitusrakenteita, pako- ja turvapaikkoja.

Rakennettu ympäristö ja rakennusperintö

rakennukset, rakennelmat, pihapiirit, puistot, kadut, sillat, tietyt, kanavat ja ihmisen rakennat merkit ympäristössä eri aikakausilta.

Rakennustutkija

museon palveluksessa työskentelevä rakennusperintöasioiden asiantuntija, jonka tehtäviin kuuluu mm. ympäristössä tehtävän rakennustutkimuksen järjestäminen.

Rakennushistoria

historia rakennuksissa on ihmisten asumisen ja elämisen jälkiä, aikaa, perinteitä, kertomuksia, tietoa ja tunnelmia, jäljet näkyvät mm. materiaaleissa, muodoissa ja rakenteissa.

Torppa

tarkoittaa alkuaan metsämaalle perustettua uudisasutusta ja myöhemmin maanviljelyä varten vuokralle annettua maatilan aluetta. Vuokran torpparit maksoivat päivätöinä eli taksvärkinä vuokraisännälle.

3. Astu kulttuuripolulle

Tutustumistehtäviin polulla kuuluvat: karttaesitykset, historiatiedot, kokemukset ja elämykset lähiympäristössä. Elämykset tallentuvat aistien välityksellä. Tutkittavien kohteiden avulla on tavoite ymmärtää ympäristökokonaisuuden monimuotoisuus, arvot ja kerroksisuus. Yhden osatekijän muutos ympäristössä vaikuttaa aina kokonaisuuteen. Voitte pohtia, miten maisemaan tai pihapiiriin vaikuttavat esim. lähikaupan sulkeminen tai vanhojen puistopuiden kaataminen.

3.1 VALMISTELE JA KÄYTÄ AISTEJA

1. MILTÄ YMPÄRISTÖSSÄ TUNTUU, NÄKYÄÄ JA KUULUU?

Käykää aistiretkellä koulun pihapiirissä, Laivaniemessä, Länsirannantien ja vanhan Annikintien risteyksessä. Käyttäkää eri aisteja vuoronperään.

- Etsi koululta ja sen lähiympäristöstä erilaisia ulko- ja sisätiloja sekä niiden tunnelmia. Piirrä tunnelmakartta koulun pihapiiristä rakennuksineen. Missä on kiivasta, rauhallista, hikistä, suojaisaa, ahdasta, pölyistä, pelottavaa, hauskaa, iloa jne.
- Retkellä Kaislastenlahdella, Suovulla tai Haminalahdella, kerätkää ja tunnustelkaa erilaisia luonnonmateriaaleja ja ihmisen jättämiä jälkiä.
- Kerätkää näytepussiin havunneulasia, kiviä, kaarnaa, ruokoa, heiniä, siemeniä jne. Kirjoita löytöpaikka pussiin. Koulussa voit siirtää näytteet astioihin tai purkkeihin. Tee kaverille sokkotesti ja pyydä arvaamaan tunnustelemalla ja nuuhkimalla, mikä materiaali on kyseessä ja missä sitä esiintyi?
- Etsi pelto-, järvi- ja tiemaiseman värit, tuoksut sekä äänet. Kuvaile, piirrä, maalaa ja valokuvaa ne. Ääniä voit kuvailla erilaisin soittimin: Millainen on vanhan rakennuksen tuoksu; mitä värejä on kylätiellä; millaisia tuoksua tunnet satamassa rannalla; millaisia liikenteen ääniä kuulet?

2. PIIRTÄKÄÄ KARTTA KULTTUURIPOLUSTA.

Käytä apuna maastokarttaa tai netistä ”kansalaisen karttapaikkaa”, josta voit tulostaa sopivan polkukartan pohjan. Voit kuvitella lentäväsi lintuna Kaislastenlahden kulttuuripolun yllä. Tee ilmakuva lintuperspektiivistä ja rajaa alue. Arvioi rakennusten ja muiden maastoelementtien välisiä etäisyyksiä karttaasi.

- Miltä kylän rakennukset, metsät, puukujat, tiet ja pellot näyttävät ilmasta?
- Mieti, mitä kohteita valitset karttaan ja miksi haluat ne esille? Kohteet voivat olla erilaisia rakennuksia, rakennelmia, leikki- tai tapahtumapaikkoja (maja, kauppa, uimaranta tai luontopolku).
- Millaisia kohteita haluaisit esitellä kauempaa tulleille vieraillesi ja ystävillesi? Merkitse mieluisat kohteet karttaan jollain sopivalla merkillä.

3. MITÄ LAULU TUKKIPOJISTA TULKITSEE JA MILLAISISTA TUNTEISTA SE KERTOO?

*”Vielä noita bonkia humisee
tuolla Savon sydänmailla,
eikä ne ole tukkipojat
tään kylän tyttöjä vailla.*

*On noita tässä kylässä
paljon oivia tyttöriä,
vaan ei niiden joukossa
ole meidän mieleisiä.*

*On noita Suomessa syntyneitä
ruukin patruuniam,
vaikk’ ei oo vanhaksi eläneitä
tukkijunkkareita.*

*Lautan pontutta heiluttaa
se ankara pohjatuuli.
Kulta se katsoi rannalla
ja bukkuvan mun luuli.”*

(Leppävirralta. Tallensi L. Pääkkönen 1891)

3. Astu kulttuuripolulle

4. KÄYTÄ AISTIMUISTIA JA MIELIKUVITUSTA.

Suunnitelkaa aistiretken jälkeen hauska kylästä kertova opastaulu tulevaisuuden turisteille. Ideoille voi hakea tukea mm. Länsirannan kylien kyläsuunnitelmasta vuodelta 2002. Laittakaa opastaulu näytteille koululle tai satamaan.

- Esitä missä sijaitsevat kylän tärkeimmät, ihmeellisimmät, vanhimmat ja viihtyisimmät paikat. Missä on Kaislastenlahden keskus? Onko jossain vielä Mömmölänlahti? Onko Makkarapuro kiinnostava nähtävyys? Miltä Putkon saari näyttäisi, jos sinne tehtäisiin silta ja saarella olisi huvimaja ja uimalaituri? Huomaa, että saaren vanhat puut ja avoin keskiosa kertovat jotain sen historiasta.
- Kuvaile lyhyin tekstein tai iskulausein valitsemasi nähtävyydet opastauluun, mistä kohteesi löytyvät nyt ja tulevaisuudessa. Taulun voi toteuttaa lastu- tai puukuitulevyille tai kankaalle: piirtäen, maalaamalla ja kollaasitekniikalla.

4. Ajan kerrokset

Ajan kuluessa ympäristömme muuttuu. Muutoksia aiheuttavat ihmiset ja luonnonolot. Ympäristössä, rakennuksissa ja rakennelmissa on historian jälkien kerroksia. Ne ovat kuin ”johtolankoja”, joita tutkimalla voidaan erottaa eri-ikäisiä materiaaleja, tyylejä, tiloja, toimintoja, taitoja, perinteitä, käyttötapoja jne. Voitte pohtia, miten vanhaan puutaloon vaikuttaa sen korjaaminen uusien materiaalein? Kohteiden tutkiminen on yllättävää ja jännittävää salapoliisityötä.

4.1 TAUSTOITA

MAANTIEDON JA BIOLOGIAN TEHTÄVÄ

1. Piirtäkää Kaislastenlahden tai rajaamanne Länsirannan kylien kulttuuriympäristön *maiseman profiili* voimapaperille tai isolle kartongille maastonmuotojen mukaan. Taustatiedon lähteinä voivat olla verkkosivut ja -kartat, oppitunnin aineisto ja kylähistoria Haminalax jakokunta No 570 kuvauksineen.
 - Kuvatkaa piirustukseen *kulttuuriympäristön osatekijät*: mahdolliset arkeologiset muinaisjäännökset tai -löydöt, luonnon-, viljely- ja perinnemaisema sekä rakennettu ympäristö.
 - Kuvatkaa metsää, mäkiä, peltoja, rantaa, järvi, rakennuksia ja maamerkkejä. Arvioikaa korkeuseroja.
 - Päättelä missä kulkivat Kaislastenlahden, Suovun tai Haminalahden seudun entisaajan *kesä- ja talvitiet* ja millaiseen maastoon ne tehtiin: metsään, mäkien yli, kannakselle, järvelle, suolle tai jokia pitkin? Verratkaa vanhoja kulkuväyliä nykyajan tiestöön kartalla.
 - Arvioi kuinka leveitä kulkuväyliä olivat: taival, polkutie, kärry- ja rekitie? 1870-luvulla Mustamäen tien tuli olla 10 kyynärää leveä. Kyynärä = 59.4 cm.

2. Mistä Kaislasten- tai Haminalahdessa löydät puukujanteita tai yksittäisiä vanhoja puita maamerkkeinä?

- Mitä puulajeja löydät koulun pihapiiristä?
- Mikä tarkoitus on näyttävillä puukujanteilla ja yksittäispuilla: ohjata katsetta ja kulkua, somistaa ympäristöä, kertoa paikan ikä tai luonne?

MATEMATIIKAN TEHTÄVÄ

1. Miten esitätte kulttuuripolun historian kerrokset? Muistakaa, että Kaislastenlahden kylä sijaitsee kulkuväylien, riistamaiden ja kalavesien keskipisteessä. Mikä on kylän nykyinen keskipiste?
 - Piirtäkää ja värittäkää yhdessä *”kylän aikajana”* tärkeimmistä historian ja rakennusten vaiheista rullapaperille (voimapaperia). Käyttäkää janalla kuvia ja kirjoittakaa lyhyt esittely. Ottakaa janalle mukaan: esihistorialliset elementit esim. Kaislastenlahden synty, historiallinen aika ja kylän pysyvä asutus, vanhimmat kantatilat, 1800-luvun kylätie ja satama, 1900-luvun vanha kansakoulu ja arjen historiaan liittyviä uudempia rakennuksia kuten oma koti (kysy vanhemmilta kodin rakennusvuosi).
 - Laskekaa aikajanalta, kuinka vanha on kylän asutus, jokin tila tai rakennus?

4. Ajan kerrokset

2. Arvioikaa Haminalahden Wright-polun kokonaispituus ja valitsemienne kohteiden tai opastaulujen väliset etäisyydet metreinä ja kilometreinä.

- Maastossa retkellä voitte arvioida silmämääräisesti etäisyyden Suopeltovuoren näköalapaikalta Haminavuorelle ja Salonsaareen. Tarkistakaa matka koulussa kartalta mittakaavan avulla.

3. *Savotan motit.* Suovun savotoilla tarvittiin hevosia vetämään puut kuljetusreittien varsille ja sahojen laaneille. Rekitiet ns. varsitiet laaneille jäädytettiin pakkasöinä vedellä.

- Kaislastenlahdessa Parviaisen hevosen tukkirekeen lastattiin jopa 8 motin kuorma halkoja. Laske kuinka paljon kuorma painoi. Motti = 1 kuutiometri = 497kg tuoretta puuta.
- Kaislastenlahdella oli 7 veljestä Mykkäsiä. Vanhinta veljestä lukuun ottamatta kaikki ajoivat hevossavottaa. Eräänä päivänä veljekset ajoivat varsitietä peräkanaa: 2 veto-reessä oli 6 mottia halkoja ja lopuissa 8 mottia kussakin. Kuinka paljon halkolasti painoi yhteensä kun se pinottiin laanilla? Kuutio vastahakattua puuta painaa 497 kg.

4. *Miettilän tilan taksvärkkitoita:* 1800-luvun lopulla torpparin velvollisuuksiin kuului taksvärkkitoita mm. sonnanvetoa, halonhakkuuta, heinän tekoa ja elonkorjuuta, Torpan urakkatoissa 5 kuutiometrin halonhakkuu tai 70 metriä hyvän pisteaidan tekoa vastasi päivän työtä.

- Jos torppari teki pisteaitaa laidunahojen ja peltojen väliin 3 työpäivää, kuinka monta kyynärää aita valmistui tuossa ajassa. Kyynärä = 59,4 cm
- Mitä tarkoittaa suomalainen sananlasku: ”Mieluummin virsta väärään kuin vaaksa vaaraan”. Suomalainen virsta = 1068.8 m; mittaa vaaksan pituus levittämäsi kämmenen ja etusormen pään välistä.
- Polttopuita mitattiin ennen sylimitalla. Vanhan sylimitan tilavuus oli 2.85 kuutiometriä. Nykyinen metrijärjestelmän mukainen halkosyli on 2 x 2m eli 4 kuutiota. Montako vanhaa syliä oli torpparin työpäivän urakka, eli 5 kuutiometriä halkoja?

5. *Hiekkalan tilan tiilenpoltto:* Juho Hoffrenin perustamalla Haminalahden tiilitehtaalla poltettiin kesän aikana 60 000 tiiltä. Kerralla uunissa pystyi polttamaan 20 000 tiiltä ja polttoaika oli 2 viikkoa. Kesällä järjestettiin kolme polttoa.

- Kuinka monta työpäivää 3 miestä löi tiiliä yhtä uunillista varten, jos miesten päiväurakka oli yhteensä 200 tiiltä?
- Altlämmitettävä uuni vei 2 viikon polton aikana aikana 100 mottia puuta, yötä päivää poltettaessa. Kuinka monta kuutiometriä halkoja kului kesän aikana.
- Kylänkeskusjoen varressa oli hevoskiertoinen ”traana”, jolla savi ja hiekka sekoitettiin tiiliä varten. Hevoskierrossa hevosen kiertämisen voima-akselin avulla saatiin voimaa traanan sekoittajaan. Voimaa välitti vaakasuunnassa pyörivä ratas. Hevosen kiertäessä voima-akselia (akseli oli kiinni hevosen valjaissa) syntyi ympyrän muotoisen kavioura. Jos voima-akselin säde oli 2 m, mikä oli uran muodostaman ympyrän halkaisijan mitta? Piirrä kavioura 1:20 mittakaavassa harpilla. Kuvia hevoskierrosta löydät historiakirjoista ja verkkosivuilta.

6. *Ponttuulauttoja ja varpausta Kallavedellä*

- Savotan tukkilauttaa varpattaessa kuluu hinausköyttä ankkureineen kelattiin ja siirrettiin eteenpäin käsivoimin. Ponttuulautoilla hinaus tehtiin hevosvoimin ns. hevoskierrolla. Tukkilauttaa varpattiin veneellä 500 m kohti Mustalahtea. Jos keluköysi ankkureineen oli 70 m, kuinka monta kertaa hinausköyttä heitettiin?

4. Ajan kerrokset

HISTORIAN JA ÄIDINKIELEN TEHTÄVÄ

1. *Sanaselitys avaa ikkunan menneisyyteen.* Valitse sinulle tuttu ja mieluinen paikan, tien tai talonnimi (Kaislastenlahti, Suovu, Haminalahti). Hovi – Sahi – Mömmö – Suovu – Käränkäniemi – Tammasalmi – Putko – Aittakallio – Saramäki – Rasinmäki. Liittyykö nimi luonnonilmiöön, henkilöön, sukuun, paikan asuttamiseen, eläimiin tai merkkitahtumiin? Onko nimi uusi vai vanha?

Paikannimiä voi tutkia etymologian avulla. Etymologia on sanaselitysoppi. Näin tutkit sanojen alkuperää ja historiaa: äänneasua, sanalainoja ja merkitysten historiaa.

Suovu sanalle vanha vastine lapissa ja saamenkielessä on; suow'de, suovu'de, joka tarkoittaa kalan kiduksia ja kitaa, ammittavaa kitaa. Myös pyydyskuoppa, hauta tai syväne on voinut olla suovu'de. Lappalaisperäiset paikannimet ovat vanhinta alkukieltä Pohjois-Savossa. Voiko Suovu nimi viitata suohon? Suovusta on käytetty 1600 -1700-luvulla myös nimiä Suo-Niemi, Suokosken alus. *Käränkä* sana taas pohjautuu sanaan karanka, karahka, mikä on tarkoittanut veteen kaatunutta puuta tai männyn kakkärää.

- Kerro ja kirjoita, miten esim. sana suovu'de liittyy Suovu-Palosen alueen nimeen?
- Mistä syntyy nimi Makkarapuro?
- Miksi Kaislastenlahden nimessä mainitaan kaisla, vaikka lahden rannoilla kasvaa ruohokasvi *järviruoko, eli ryti*? Tutki myös Kaislasen järven nimeä ja luonnonhistoriaa.
- Kirjoita, mitä jokin muu paikannimi kertoo sinulle? Hanki tietoa kirjoista (kylähistoria), verkkosivuilta tai vanhempiä ja isovanhempia haastattelemalla.

2. Tunnetko 1800-luvun saha- ja ruukkiyhdistöjen ammatit. Käytä lähteenä Haminalahden, Kaislastenlahden ja Rytikyn kylähistoriaa, verkkosivuja ja oppikirjoja.

- Kirjoita, mitä tekivät työkseen tai valmistivat: mylläri, myllyn renki, räätäli, seppä, sahapatruuna, inspehtori, prokuristi, tukkimestari, sahamies, viilari, renki ja piika?

3. Savottaseikkailu Suovulla.

- Kirjoita aiheesta ”*aikamatka Suovun savottakämpälle*”. Käytä hyväksesi tositietoa, tarinoita ja mielikuvitusta. Tässä on sytykkeitä tarinaa varten. Savotta on alkujaan venäläinen sana, zav'od, ja se merkitsee suurta työmaata. Suomalainen savotta on suurisuuntainen työjärjestely.

Taustaa kirjasta Sadan vuoden savotta: ”Savotan ilta pimenee, kuu nousee. Työpäivä on päätöksessä. Tukkijätkät sonnustautuvat suksille ja hiihtävät väsyneinä kämpälle, märkänä ja vaitonaisina. Jätkät nostavat metsäsuksensa pääpirtin seinälle ja astelevat jäykin jaloin sisälle kuumaan kämppään, heittävät märät puseronsa valjashuoneen naulaan ja istuutuvat raakalautaisen ruokapöydän ääreen syömään rasvaista käristystä. Hakkuumiehet loikoilevat raskaan illallisen jälkeen lavitsoilla tunnin tai kaksi, kunnes jaksavat talsia kuumaan saunaan.”

4. Ajan kerrokset

Kuva Paloisjoen Sahin (Myllykosken) yläpuolelta kämppäemäntä Riitta Värysen syntymäpäiväkahveilta. Kirjasta Haminalax jakokunta no:570. Haminalahden, Kaislastenlahden ja Rytlyn kylähistoria.

OTE KÄMPPÄLAISTA

”Toisen omaisuuteen ei saa koskea, vaikka se ei olisikaan lukon takana. Jos omistat työkalun, jota toisella ei ole omasta takaa, on lainattava tarvittaessa. Ei koske puukkoa.

Kämpässä jokaisen on istuttava oman makuupaikan kohdalla. Jos on iskenyt seinään naulan vaatteitaan varten, niin siihen ei saa toinen ripustaa omiaan. Jos pudottaa naulasta toisen varusteen, pudottajan on se heti nostettava paikoilleen. Omat parseelit on pidettävä tallipaikassa.

Se sytyttää valkian piisiin jota paleltaa. Se noutaa vettä, joka sitä tarvitsee jos ämpäri on tyhjä. Vesiavannon aukaisee se joka tarvitsee ensin vettä. Jokainen hevosporukka tekee vuorollaan niin paljon yöpuita, että saa tulet illalla metsästä tultua.”

4. Miten kuvaillet savottakämpän elämää kämppälain perusteella. Savotoilla oli noudatettava selviä sääntöjä, kun samassa huoneessa majoittui joskus kymmeniä miehiä. Emäntä ja hänen apulaisensa tekivät töitään ahtaassa keittiössä, jonka kulmasta oli erotettu lautaseinällä pari makuusijaa.
- Toimisiko kämppälaki myös kotona ja koulussa?

4. Ajan kerrokset

5. Tutki savotan kieltä ja kirjoita, mitä tarkoittaa: kuningasjätkä, lentojätkä, tukkijätkä, -poika, kymppi, hartsuherra, kipinämikko ja kämppäemäntä ja -kokki?
- Käytä kirjallisuutta apuna. Kirjoita ja kuvaile savotan miesten ja naisten työtehtäviä.

TAUSTAA KIRJASTA HAMINALAX JAKOKUNTA NO: 570:

Hugo Ukkonen kertoo tehneensä pokasahalla halkoja 6.5 pinomottia päivässä, jota parempaan tulokseen hän ei päässyt moottorisahallakaan. Hugo aloitti metsätyöt nuorena poikana 1930-luvulla. Metsurin ura oli loppua alkuunsa, kun hän löi kirveellä polveensa. Polvi oli suorana pari viikkoa, mutta parani sitten ilman lääkärissä käyntiä. Ahlströmin savotoiden ”kuningasjätkäksi” mainitaan Kalle Pelkonen ja Aaro Korhonen. Seudun kovin halonhakkaaja ennen moottorisahakautta oli Aaro Lyytikäinen Kaislastenlahdesta. Hän oli pieni ketterä mies, joka pääsi jopa 9 motin päivätulokseen. Oikeita työnsankareita olivat Aaro ja Helmi Venäläinen. Suuren perheen hoitamisen ohella Helmi oli miehensä apuna hakkuutyömaalla vielä senkin jälkeen, kun oli puunkaadon yhteydessä sattuneessa tapaturmassa menettänyt toisen jalkansa.

SAVOTAN MUISTIKALENTERI

TAUSTAA; mukaillen kirjasta Sadan vuoden savotta:

SYKSYLLÄ - rakennetaan kämpät: pääpirtti, sivukämpät, tallit, varastot ja saunat. Varsitiet linjoitetaan ja jokivarsien lanssipaikat raivataan. Savotta pyörähtää käyntiin. Sahat ja kirveet teroitetaan.

TAIVELLA - miehet ja hevoset paiskivat töitä koko pitkän ja pimeän talven ajan. Palstoista hakataan tukit ja pöllit ja ajetaan lanskisiin. Pokasaha soi ja kirves laulaa. Rannat alkavat täyttyä puusta. Viimeisten lumien jälkeen savotta lopetetaan. Hevosmiehet ja hakkurit palaavat kotikylänsä. Jäljelle jäävät lentojätkät viettämään loppoaikaa ja odottelemaan uittoa.

KEVÄÄLLÄ - kun purot, joet ja järvet luovat jäänsä, ruvetaan valmistelevaan uittoa - tukkilaiset saapuvat. Jätkästä tulee uittomies. Jokivarret otetaan, mutkat pannaan suoriksi. Rakennetaan uittopatoja, tammia ja tehdään vastuupuomitukset. Uitto alkaa vyörytyksillä: joki täyttyy puutavarasta, puu kulkee valtavirtaan. Tukkilautat varpataan eteenpäin ponttuautoilla. Kuningasjätkä kisaa asemastaan ja hartsuherran kaupassa käy vilske.

KESÄLLÄ - järvien rannoilla tukit niputetaan ja järjestellään suuriksi lautoiksi.

Metsäyhtiöitten hinaajat ja lotjat huolletaan ja lasketaan vesille. Talven aikana hakatut tukit ja paperipuut hinataan sahoille tai laivattavaksi ulkomaille. Reipas työn touhu vallitsee suurilla virroilla ja järvikylissä. Ukkoherra (savotan työnjohtaja) kokoaa uuden leimausporukan ja painuu metsiin valmistelevaan seuraavaa savottaa.

6. Leikkikää perinneleikki *näkkihippa*. Näkki oli vedenhaltija, joka saattoi tempaista ihmisen joella tai järvellä vedenrajasta ja viedä valtakuntaansa. Erittäin ärhäkä oli myllyn tai kosken näkki.
- Valitkaa joukosta näkkihippa lorulla. Hippi vartioi jotain koulun pihapuuta tai lipputankoa. Puun ympärille piirretään ympyrä, jonka läpimitta on n. 2-5 m. Näki ei saa astua rajojen ulkopuolelle. Toiset pelaajat koettavat varovasti koskettaa pihapuuta samalla välttäen joutumasta näkin koskettamaksi. Se pelaajista, joka onnistuu koskettamaan puuta, vapautuu pelistä. Se jota näkki taas onnistuu koskettamaan, jää vuorostaan näkiksi. Jos kukaan pelaajista ei jää hipaksi, entinen näkki jatkaa vuoroaan.

4. Ajan kerrokset

KUVATAITEEN TEHTÄVÄ

1. *Viikinkejä Haminalahdessa?* Haminalahden muinaislöytö kertoo varhaiskeskiajan elämästä. Mustalahden uudisviljelykseltä löydettiin 1800-luvulla rautakautisia koruja: pyöreä pronssisolki, rannerengas, helminauhanjakaja ja kaksi riipusta. Korut ovat viikinkiajalta (800–1100 jKr). Korujen kanssa löytyi myös muita esineitä, mutta ne katosivat ennen lahjoitusta! Korut löydettiin kivistä Mustalahdentien varrella olleesta pellostä.
 - Tutki, kirjoita ja käytä mielikuvitusta. Miten malliltaan Hämmäläistä alkuperää olevat naisen korut päätyivät Savoon ja Haminalahteen? Oliko löytöpaikan kivistä hauta vai asumuksen jäänteet? Mitä muita esineitä kivistä löydettiin ja minne ne katosivat 1800-luvulla ennen lahjoitusta?
 - Tutki keskiaikaa ja käytä mielikuvitusta. Piirrä ja maalaa (lyijykynä ja akvarellilla) varhaiskeskiaikainen nainen, miehen ja lapsen puku ja sekä korut. Käytä lähteenä historiikirjoja, oppikirjaa ja verkkosivuja. Mallina voi olla esim. rautakautinen savolaisnaisen puku – Tuukkalan puku.

TAUSTAA kirjasta Suomen keskiaika: Keskiajalla vaatteet tehtiin kotona, jopa kangas kudottiin itse kangaspuilla. Eniten vaatteita tehtiin lampaasta keritystä villasta ja pellolla kasvavasta pellavasta. Villakankaat värjättiin kauniiksi tavallisesti kasveista saatavilla väreillä. Kasvivärit eivät tartu pellavaan, ja siksi pellavaiset paidat ja mekot olivat luonnonvärisiä tai auringon haalistamia. Keskiajalla villainen mekko oli yleisin vaate sekä miehillä että naisilla. Mekon alla käytettiin pellavaista paitaa. Naisilla oli pitkä alusmekko villasta tai pellavasta. Miehillä oli mekon alla aluspaita ja -housut (kaksi erillistä lahjetta). Alusmekkoa Naiset käyttivät esiliinan kanssa pelkästään tai sen päälle puettiin paksumasta villasta tehty suorakaiteen muotoinen päällysmekko. Näin varsinkin talviaikaan. Päällysmekon etu- ja takapuoli kiinnitettiin olkapäiltä yhteen hienoilla soljilla. Vyötärölle laitettiin esiliina ja koristeellinen vyö. Päällysvaatteena oli sekä miehillä että naisilla villainen viitta. Pakkasilla käytettiin lisäksi turkiksia.

2. Haminalahden muinaismaisema

- Piirrä rautakauden ajan kauppatarvikkeita, riistaeläimiä, -lintuja ja metsästys- sekä matkustusvälineitä. Tutki nykyistä Haminalahden maisemaa, karttaa ja korkeuskäyriä. Kuvittele, kuinka esi-isät lähestyivät lahden kauppapaikkaa ja eräsjöjä muinoin Matkusjärven suunnalta taivaltamalla. Kuinka he vetivät ruuhia tai venettä teloja apuna käyttäen kannaksen yli ja sauvoivat sekä meloivat kohti lahden pohjaa - Mustalahden. Millaista kauppatarvikkeita tai metsästysvälineitä he kuljettivat mukanaan? Millaista riistaa he näkivät metsissä?
- Piirrä tai maalaa muinainen Haminalahden maisema tai näkymä vuorelta. Tutki nykyistä maisemaa, vanhoja ja uusia karttoja. Käytä mielikuvitusta. Oliko Haminanlahti muinoin vesiltä tai mäkiäalueilta katsottuna erinäköinen; kiipesivätkö muinaiset matkaajat Suopeltovuorelle (Suopeltomäki) tai Haminavuorelle tähtystämään reittiä pohjoiselle Kallavedelle; poltettiinkö mäkiä laella merkki- tai uhritulua?

4. Ajan kerrokset

4.2 TUNNISTA MUUTOKSET

HISTORIAN, ÄIDINKIELEN JA ARKKITEHTUURIN TEHTÄVÄ

1. Katso kuvia ja kuvakulmia. Arvioi, miten Kaislastenlahden koulun ja Haminalahden kyläkeskustan ympäristö on muuttunut 1900-luvulla ja miten muutokset näkyvät?

- Miten rakennukset, piharakenteet ja tiet ovat kestäneet aikaa ja ihmisten toimia? Ovatko ne säilyneet hyvin?
- Onko muutos ollut kehitystä ympäristön parhaaksi? Apuna voit käyttää vanhoja valokuvia, historiakirjoja ja verkkosivuja taustatiedon hankinnassa.

Musta-valko valokuvat Kuopion kulttuurihistoriallinen museo ja kirjasta Haminalax jakokunta no:570; Haminalahden, Kaislastenlahden ja Rytlyn kylähistoria.

Kaislastenlahden vanhan kansakoulun pihapiiriä ja -tietä reunustivat koivurivit.

Vuonna 2008 koulun pihalla on yksittäispuita.

Haminalahden vanha kansakoulu 1900-luvun alkupuolella.

Vanhan kansakoulun päätyosa vuonna 2008.

Hiekkalan talo ja pihapiiri kuvattuna vanhan Hovin suunnalta. Maalaus Ferdinand von Wright vuodelta 1882.

Hiekkalan talo Karttulan tieltä vuonna 2008.

5. Arkkitehtoninen tila

Rakennukset, pihapiirit ja luonnonympäristö muodostuvat tiloista. Rakennettu ja luonnon muovaama tila puhuu sekä kertoo omalla olemuksellaan. Pohtikaa, mitä voi olla tilan kieli? Arkkitehtoniseen tilaan vaikuttavat tekijät: muoto, ulottuvuudet (pituus, leveys, korkeus), rytmi, viiva, liike, pisteet, valo, varjo, pinta, syvyys, väri, ääni, materiaali ja rakennustekniikka sekä aika ja muistot. Yhdessä nämä vaikuttavat arkkitehtuurin ”tyyliin” ja ihmisten tilakokemukseen. Ne ovat rakennusten kieltä. Tyyli kertoo rakennuksen ominaispiirteistä.

5.1 LUE JA TALLENNA YMPÄRISTÖÄSI

KUVATAITEEN TEHTÄVÄ

1. Piirtäkää asemapiirros koulun pihapiiristä.
 - Merkitse asemapiirroksen: tontin rajat, rakennusten paikka, polut, pihatiet, portit, leikkelineet, liikuntapaikat, aidat, puukujat, yksittäispuut ja viheristutukset.
 - Arvioi piirroksen avulla: pihan toimintoja (autoliikenne, virkistytymisen, liikunta, varastointi jne.), rakennusten sijoittelua ja kokoa (asemakaavaa), pihasuunnittelua, mittakaavaa, kulkuyhteyksiä ja -tapoja.
2. Valokuvataa tai piirtäkää
 - laajakulmakuva pihapiiristä
 - puolilähikuva rakennuksesta
 - lähikuva yksityiskohdasta esim. pääovesta.
 - Käyttäkää apuna kuva-alan rajainta (kehys), jonka voi askarrella pahvista. Katsomalla pahvikehyksen läpi ja siirtämällä sitä voitte ”zoomata”.

3. Kiinnittäkää huomiota mittasuhteisiin ja sommitteluun. Vinkki: arkkitehtonisia elementtejä löydät, kun katsot havainnekuvaa kappaleessa 5.2.
 - Piirrä rakennuksen pääjulkisivu tai rakennuksen pääty vapaalla kädellä.
 - Millaisia muotoja ja viivojen rytmiä löydät sisä- ja ulkotiloista?
4. Kuvaile, kerro ja piirrä sarjakuvana sinulle tuttu ”oma huone”. Käytä selkeää piirrostyylä.
 - Mitä huoneessa tapahtuu ja mitä tunnet tilassa? Millainen on huone valossa tai pimeään aikaan? Korosta valoja ja varjoja.

MATEMATIIKAN TEHTÄVÄ

1. Etsikää koulun pihapiiristä, koulurakennuksesta tai polkuretkellä mieluisin tila (huone, käytävä, torni, kota, portaikko, piilo, leikkipaikka jne.)
 - Mittaa valitsemasi tila kehon mitalla: käyttäen jalkaa, askelmittaa, käsivarsia tai omaa pituutta. Mittaa tilan pituus, leveys ja korkeus.
 - Lopuksi mittaa kehon osat käyttäen cm yksikköä. Ilmoittakaa tilan tarkat mitat.
2. Millaisia geometrisia perusmuotoja löydätte seurantaloon, koulun ja leirikeskuksen piharakennuksista: pohjasta (perustukset ylhäältä katsottuna), sivuista, päädyistä, aukoista (ikkunat ja ovet) ja kattomuodoista. Käyttäkää apuna valokuvia tai käykää piirtämässä paikan päällä.
 - Luonnostelee katon perusmuoto. Arvioi ja mittaa yhden lappeen pituus- sekä leveysmitat cm tai m yksikköä käyttäen. Laske lappeen pinta-ala.
 - Laske koko katon pinta-ala.

5. Arkkitehtoninen tila

Seurantalon ikkunat ovat kuusiruutuiset. Koulun saunarakennus on hirsirunkoinen. Leirikeskuksen piharakennuksessa on pystylautavuoraus ja peiterimat. Huomaa rakennusten erilaiset ovet ja ikkunat. Tutkikaa niiden materiaaleja ja rakennustapaa.

PIHARAKENNUKSET OVAT KATOAVAA JA TURHAAN VÄHEKSYTTYÄ RAKENNUSPERINNETTÄ.
NE OVAT PIENIMUOTOISIA, MUTTA MONI-ILMEISIÄ.

ÄIDINKIELEN TEHTÄVÄ

1. Vaikuttakaa Kaislastenlahden kyläympäristön hoitoon ja kirjoittakaa lehtikirjoitus:
 - Mitä ominaispiirteitä löydät kylän ja kyläkeskustan rakennuksista?
 - Voisiko nuorisotila tai kokoontumispaikka sijaita entisellä kyläkaupalla tai sata-massa? Haluavatko nuoret kokoontua paikoissa, joissa he tulevat myös nähdyksi ja kuulluksi: puistoissa, keskustoissa, näköalapaikoilla jne. Ehdota nuorille sopivaa paikkaa kaupalle, satamaan tai jonnekin muualle. Miten tulevasta nuorisotilasta saa käyttäjiensä näköisen? Miten tilaa käytetään?

HISTORIAN TEHTÄVÄ

1. Testaa ruukin ja sahan vanhat teollisuustilat.
 - Tutki eri lähteistä, historiakirjoista ja valokuvista, mitä tuotteita valmistettiin seura-vissa tiloissa: *raami, masuuni, miilu, bauta, hytti, paja, mylly*

TUOTTEET OVAT:

Terva, takki- tai kankirauta, malmisula, sahatavara, takotuotteet, jauhot ja sysihiili.

- Tutki mistä saatiin raaka-aineet tervaan, rautaan, sahatavaraan ja hiiliin?
 - Minkä muotoisia rakennuksia tai rakennelmia olivat tervahauta ja sulatushytti?
- Mistä materiaalista ne oli rakennettu?

KUVATAITEEN JA ARKKITEHTUURIN TEHTÄVÄT

1. Luonnontilat metsässä muodostuvat mm. kallioseinämistä ja -jyrkänteistä, aukiois-ta ja aukeista, luolista, puiden oksista ja rungoista sekä niiden rajaamista pohjista. Muinaisen metsäkansan pyhät paikat muodostuivat näihin luonnontiloihin.
 - Käytä mielikuvitusta. Piirrä ja maalaa muinainen pyhä paikka: seita- ja uhripaikka, palvontapaikka, tietäjien metsäsauna tai kommelien (pirujen) luola. Se voi sijaita Suopeltovuoren jyrkänteellä, Aittakallion luolassa tai Haminavuoren lakialueella. Kuvaa luonnon muovaamaa tilaa, puita ja näköaloja. Liitä kuviin tietäjiä ja haltijoita sekä muinaisia ihmisiä toimissaan.

TAUSTAA kirjasta Suomen kansan pyhät paikat ja kylähistoria: kautta aikain Suomalaiset ovat tunteneet kyliensä muinaiset pyhät paikat: Hiidenkiukaat ja -kirnut, lapinrauniot, karsikot, pirunvuoret ja -luolat, pirunpellot, uhrilähteet, kammiot, kommelit, saunat ja seitakivet. Ne sijaitsivat kallioilla, jyrkänteillä, rotkoissa, luolissa ja korkeilla näköalapai-koilla, luonnon muovaamissa ikaikaisissa tiloissa. Näille perinteisille pyhille paikoille vaellettiin vielä 1800-luvulla erityisesti Helluntain ja Juhannuksen pyhinä. Nykyisin pyhät paikat ovat tunnettuja kulttuurimatkoille ja näköalapaikoiksi.

5. Arkkitehtoninen tila

2. *Perustakaa työpaja* ja rakentakaa pienoismalli savotan *kämppekartano, pääpirtti tai savotta-laavu*. Miettikää pienoismalleihin sopiva mittakaava. Mallia kämppekartanoon saatte kylähistoriasta, jossa on kartta Suovun 1800-luvun teollisuuden ja asutuksen ajoilta. Hyviä havainnekuvia löytyy myös kirjasta Sadan vuoden savotta.

Kämppekartano on useiden rakennusten ja rakennelmien toiminnallinen ympäristö. Laavu taas on tilapäisempi suojaja ja yösiija sekä ruoantekopaikka. Molemmat sijaitsivat savotoilla vesireitin läheisyydessä.

Malli voidaan rakentaa pysyväksi rakennuslevylle (vaneri) käyttäen paperimassaa (selluvilla ja tapettiliisteri), oksia, tikkuja, heinää, havunneulasia, hiekkaa, kiviä, savea, pahvia, kieräysmateriaalia, huovutusvillaa, erilaisia maaleja ja puu- tai kuumaliimaa. Malli voidaan koota myös tilapäiseksi koulun pihalle, jolloin se kannattaa tallentaa valokuvaamalla.

- Kuvittele *savottaympäristö*: metsämaa ja metsän keskellä järvi, järvestä laskeva joki, koski, uittopato (tammi), joen reunamilla vastuupuomitukset ja uittorännit (pölleis-tä) sekä tukkipinot joen töyräällä odottamassa vyöryttämistä. Tukkiäjät ovat ryhmissä joella sumaa purkamassa ja auttamassa puita uimaan valtavirtaan. Jokivarressa tai maantien ulottuvilla sijaitsee kämppekartano. Kartanolla sijaitsee pääpirtti ja sauna keskeisellä paikalla. Sivukämpät sijaitsevat hiukan kauempana. Pihapiirissä on savotan talli, varistorakennus ja huussi. Uittojoki laskee lahteen, jossa odottavat lastauspaikat, laiturit ja höyryhinaajat.
- Piirrä ja kokoa pahvialustalle *pääpirtin kivijalka ja pohja*. Tee kivijalan kivet savesta ja anna niiden kuivua. Lado ja liimaa kivet alustalle kämpän nurkkakiviksi. Pohja on luonnossa n. 20 m pitkä ja 10 m leveä. Piirrä alustalle kämpän tilat. Pohja jaettiin kahteen osaan miehistösiipeen ja ”terävään päähän”, jossa majaili savotan työnjohtaja ja ukkoherra. Keittiö ja kokkien makuusoppi sijaitsivat keskellä kämpää. Kokkien

puolelta avatiin miehistöpuolelle seinään aukko ns. ”elämänluukku”, josta jaettiin jälkille ruokaa ja juomaa. Miehistöpuolen seiniä kiersivät laverit usein kahdessa kerroksessa. Keskellä lattiaa oli peltinen uuni.

- Kokoa *hirsilaavu*. Laavut kaivettiin ennen vanhaan osin maahan loivaan hiekkaiseen rinteeseen. Kaivanto tuettiin hirsillä. Kokoa laavun maanpäälliset hirsiseinät ja salvo hirret (vuole lovi oksan päihin) alanurkista. Tue sivuseinät tukevilla pystyoksilla ja vitaksilla (narulla). Pyöreitä seinähirsiiä ei ennen kuorittu tai veistetty. Tee laavuusi kalteva katto halotusta pienpuusta (oksista) ladottuna. Tukirima ja kivet katolla pitivät ne paikallaan. Laavujen lämmitykseksi poltettiin niiden edessä rakovalkeaa läpi yön. Vastakkain asetetussa parilaavussa jätettiin keskelle aukko, josta savu pääsi nousemaan.
- Tutkikaa ja testatkaa rakenteita, niiden toimivuutta ja kestävyyttä sekä savottamaisen esteettisyyttä. Miten rakennelmat ja luonnonmaisema sopivat yhteen?

Kunnostettu uittoränni Sahin Myllykoskella ja laavu Väärän Sahin purolla.

6. Materiaalimaailma

Pohtikaa, miten rakennusmateriaalit voi tunnistaa? Mitkä materiaalit ovat kestäviä, ekologisia ja kierrätettäviä? Millaiset materiaalit näyttävät kauniilta? Kun puhutaan kauniista tai rumasta ympäristöstä, käytetään kuvailua, tulkintaa ja arvottamista.

6.1 HUOMAA YKSITYISKOHDAT JA ESTEETTISYYS

HISTORIAN TEHTÄVÄ

1. Miten historia, eli ajan kuluminen ja jatkuvuus näkyvät rakennusmateriaaleissa: värimuutokset, korroosiokerrokset, kolhut, korjaukset jne.? Kuluvatko kivet kivirappusissa? Mitä on ns. ajan patina? Mitkä materiaalit ovat aikaan sidottuja, eli muodissa vain hetken?

ARKKITEHTUURIN TEHTÄVÄ

2. Katsokaa rakennuksen kivijalkaa, runkoa, vuorausta, piippua, katetta, materiaalin pintaa ja pinnan rakennetta sekä värejä.
 - Tunnistatko uusia ja vanhoja materiaaleja?
 - Millaisia yksityiskohtia näet rakenteiden ja rakennusmateriaalien ominaisuuksissa?
 - Mitä rakennusmateriaaleja löydät perinnerakennuksista?

KUVATAITEEN TEHTÄVÄ

3. Piirtäkää kaunis ja esteettinen rakennus tai sen yksityiskohta. Pohtikaa:

- Onko esteettinen miellyttävää, kaunista, kestävää vai aitoa?
- Voiko epämiellyttävä rakennus tai tilakokemus olla kaunis?
- Onko ”kauneus katsojan silmissä”?
- Voiko kauneutta oppia erottamaan ja lukemaan rakennuksissa?

MATEMATIIKAN JA TIETOJEN KÄSITTELYN TEHTÄVÄ

4. Tee taulukko, jonka avulla voit tallentaa ja vertailla eri kohteiden rakennusmateriaaleja.

	KOULU (1888)	KOULU (1963)	SEURANTALO (1935)	KOTI ()
VÄRI				
KATE				
JULKISIVU				
RUNKO				
KIVIJALKA				

Yleisimmät materiaalit ovat: luonnonkivi, lohkokivi, betoni, tiili, betonielementti, lauta, hirsi, paneeli, rappaus, kivilevy, päre, huopa, pelti, tiili,

7. Tee kohde tutuksi

Kulttuurihistoriallisesti arvokkaat kohteet säilyvät parhaiten, jos ne ovat tuttuja meille kaikille. Polkutehtävien jälkeen on hyvä koota yhteen rakennuskohteen tutkimustieto ja jakaa tietoa kulttuuriympäristöstä asukkaille, koulun oppilaille sekä ympäristön suunnittelijoille. Yhdessä tutkituista kohteista tulee läheisiä paikkoja. Kun tunnet ympäristösi, tiedät kuka olet, mistä tulet ja minne menet.

7.1 ARVOSTA YMPÄRISTÖÄSI

ÄIDINKIELI JA KUVATAIDE

1. Pohtikaa miksi ympäristön hoitaminen ja tutkiminen on tärkeää? Millaiset kohteet ovat arvokkaita kylän asukkaille ja erityisesti lapsille sekä nuorille?
 - Tehkää lähialueen arvokkaista kohteista julkaistavaksi oma suojelulistanne. Valokuvatkaa kohteet, nimetkää ne, kirjoittakaa niiden suojeluperuste.
 - Mitä mielestänne tarkoittaa seuraava lainaus:

”Sillä jyvänenkin tietoa omasta rakkaasta kotiseudustamme on enemmän kuin kokonainen kultamurikka turhuuden markkinoilta hankittua tyhjänpäiväistä viisautta”.

(Aapeli, Siunattu Hulluus).

YHDESSÄ TUTKITUISTA KOHTEISTA TULEE KAIKILLE LÄHEISIÄ PAIKKOJA!

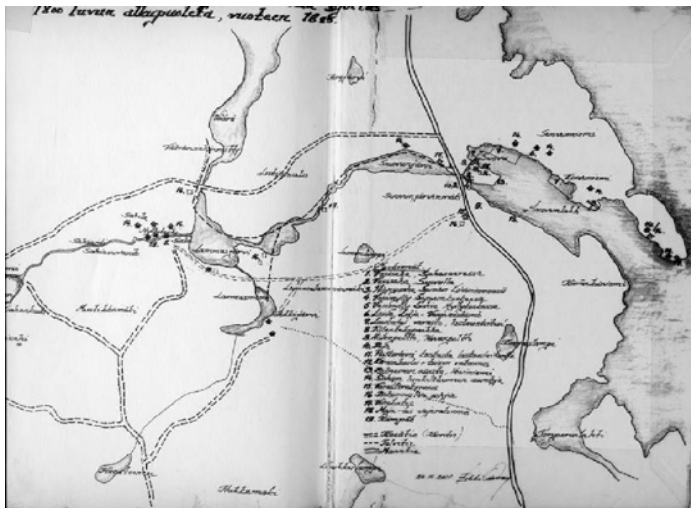
2. Tee suunnitelma (pohjana asemapiirros) koulun pihasta leikki- ja virkistyspaikkana. Piirrä ja käytä erilaisia kuvia apuna kollaasi- ja sekatekniikan tapaan. Tee kuvat: a. koulun piha ennen; b. koulun piha nyt; c. koulun piha tulevaisuudessa. Aseta kuvat vierekkäin ja vertaa niitä. Voit haastatella vanhempiasi ja kysyä pihan vanhoista leikki-paikoista, puista, nurmialueista, poluista jne.

7.2 VALMISTA KOKONAISELÄMYS

1. Kootkaa tutkimusaineisto kulttuuripolon tehtävistä tai ”tehtävä rakennustutkijana” aineistosta. Kootkaa näyttely esim. ympäristölaatikoihin, jotka voidaan kuljettaa helposti esille ja esiteltäviksi. Pohjustakaa piirustukset, kirjoitukset ja valokuvat ensin kartongille. Laatikot voidaan jakaa seuraavasti:
 1. Kulttuuripolon karttakuvat ja historiatiedot (kirjoitukset tai haastattelut),
 2. pihapiiriä esittelevät piirroksot ja valokuvat (asemapiirros) ja
 3. rakennuspiirustukset. Rakennuspiirustusten laatikon voit jakaa osiin välilehdillä: ulkoasu (julkisivupiirustukset), sisäasu (pohjapiirustukset) ja yksityiskohdat (koristeet ja rakennusmateriaalit).
2. Valmistakaa kulttuuripolon tutkimusaineistosta tarinateatteri iltamiin koululle tai seurantalolle. Iltamilla voitte kerätä rahaa luokkaretkelle. Esittäkää draaman keinoin millaisia muutoksia olette havainneet esim. kouluympäristössä. Voitte kutsua paikalle rooleihin eri vuosikymmeniltä: koulun entiset opettajat ja oppilaat, keittäjän tai talonmiehen. Kun opettaja 1920-luvulta putkahtaa aikamatkalle nykyiseen kouluun, voitte haastatella häntä: mitä muutoksia hän ympäristössä näkee ja miten hän kokee muutokset? Järjestäkää mielenkiinnon mukaan myös kuorolaulua, runonlausuntaa, voimisteluesitys ja tanssia musiikilla sekä tarjottavaa yleisölle.

7. Tee kohde tutuksi

3. Suunnitelkaa ryhmätöinä savottaseikkailu Suovulle tai viikinkiseikkailu Haminalahdelle.
- Tutkikaa maastokarttaa ja piirtäkää seikkailureitti. Sijoittakaa reitin varrelle tehtävapisteiin erilaisia roolipelihahmoja. Hahmot esiintyvät seikkailijoille matkan varrella ja antavat visaisia tehtäviä tai taikoja suoritettavaksi. Kirjoittakaa rooleille historia taustoineen ja antakaa nimet esim. henkilöille: sahan patruuna, kämppäemäntä, tukkijätkä, kymppi, pääemäntä, kipinämikko, kylän parantaja, erämaan erakko jne. Viikinkiajan hahmoiksi voitte keksiä samoin roolit eri taitajille ja eränkävijöille.
 - Tutkikaa Suovun savottaympäristön karttaa kylähistoriasta ja maastokarttaa verkossa. Suunnitelkaa tutkimusretki Sahin myllykoskelle ja Sahansaareen. Sahilla oli kämppäkeskittymä, jonka jäljet voi vielä tunnistaa maastossa. Vääränsahin niityn laskuojalla on hyvä laavupaikka retkeilijöille eväiden syöntiin. Sahin Myllykoskella on kunnostettu uittoränni. Tarkkailkaa reitillä uittomaisemaa: missä sijaitsi uittojoki, rännit, saha ja kämpät. Näkykö metsän hakkuun jälkiä, vanhoja tervaskantoja?

Kartta: kirjasta Haminalax jakokunta no:570. Haminalahden, Kaislastenlahden ja Rytkyn kylähistoria.

4. Voitte suunnitella Suovulle tai Kaislastenlahden satamaan myös kätkön "Lodjaamalla". Johtolanka kätkön löytämiseksi voi ratketa erilaisten tehtävien ja vihjeiden kautta suunnistusreitillä. Taustoittakaa tehtävät, jotka voivat liittyä maaston muotoihin, rakennuksiin, rakennelmiin, maamerkkeihin tai muihin pysyviin ilmiöihin. Tallentakaa kätköön liittyvä kartta, johtolanka ja kätkön paikka opettajalle ja julkaiskaa kätkö, jotta muutkin luokat ja kyläkoulut voivat sen etsiä.

Linkki Lodjauksen saloihin on esim. <http://wiki.partio.net/Lodjaus>

8. Kirjallisuus ja lähteet

Haminalax jakokunta no 570, 2002.

Haminalahden, Kaislastenlahden, Rytken kylähistoria.

Pieksämäki.

Hetemaa - Hollmén - Toivanen, 2006.

Suomen keskiaika.

Keuruu.

Kaskesta kaavoitukseen, 2006.

Kuopion koulupolku 2001-2004. Ympäristökasvatuksen pilottiprojekti.

Loppuraportti ja oppimateriaali 2006.

Korpelainen Heini, Kaukonen Hille, Räsänen Jaana, 2004.

Arkkitehtuurin A B C. Löytöretki rakennettuun ympäristöön.

Kuopion kulttuuriympäristö – strategia ja hoito-ohjeet 2008.

Lounema risto, 2003.

Suomen kansan pyhät paikat.

Hämeenlinna.

Mönkkönen Mauri, 1996.

Kuopion historia VII.

Kuopio

Paasilinna Arto, 2003.

Sadan vuoden savotta.

Helsinki

Pakarinen Olavi, 1994.

Suuri Savon tie.

Mikkeli

Rakennusperintömme, 2001.

Kulttuuriympäristön lukukirja.

Hämeenlinna

Riekkä Helena, 2005.

Kuopion kaupungin rakennushistoria.

Kuopio.

Rokka Pekka, Järnfors Leena, Nieminen Matti, 1998.

Ennen vanhaan. Perinnekirja.

Jyväskylä.

Suomalainen paikannimikirja, 2007.

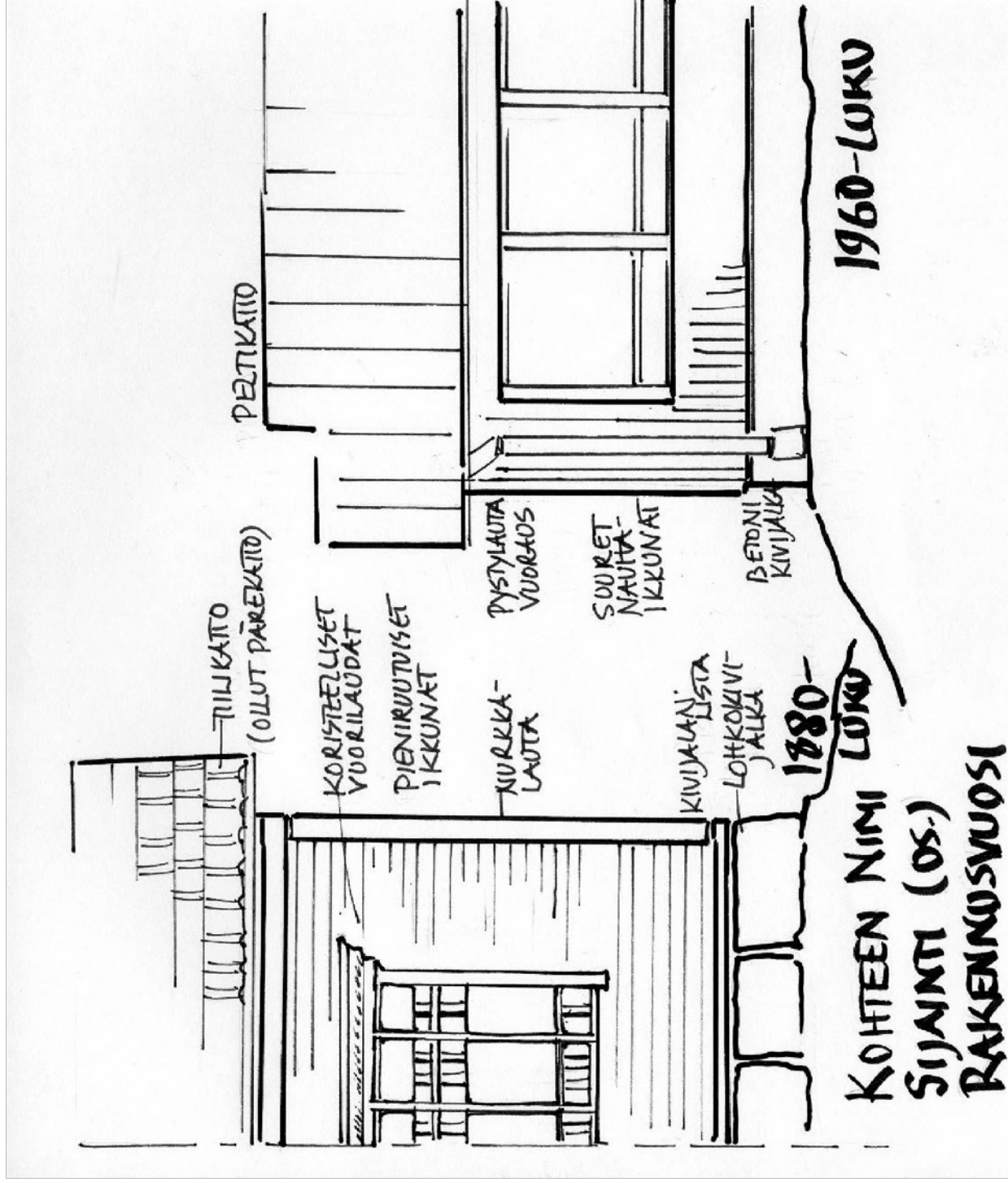
Jyväskylä.

Vilkuna Kustaa, 1978.

Isien työ.

Keuruu.

9. Liite I

KUVAILE ARVOKKAAT OMINAISPIIRTEET

RAKENNUKSESSA:

PIHAPIIRISSÄ:

HUOMAA KANSAKOULUN KIVIJALAN RAUNIOIT
HAMINALANHEDESSA

KOULUN NIMI	TÄYTTÄJÄ
PÄIVÄYS	RAKENNUSKOHTIEN INVENTOINTI
LÄÄNI KUNTA KAUPUNGINOSA	INVENTOINNIN KOHDE, OSOITE PÄIVÄYS
JULKISIVUMUODOT	KATTOMUODOT
IKKUNA – JA OVIJAKO	YKSITYISKOHTIA
RAKENNUSOSIEN MATERIAALIT	VÄRIT
SOKKELI SEINÄT KORISTEOSAT IKKUNAT OVIET VESIKATTO	
PIIHA-ALUE JA YMPÄRISTÖ	